

УДК 316

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ КИТАЙСЬКО-ДАЛЕКОСХІДНОГО ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО СВІТУ

Михайлов В.С.

доктор економічних наук,

кандидат філософських наук

В статті досліджено генезис понять «цивілізація» і цивілізаційного підходу через призму необхідності розуміння сутності Китайсько-Далекосхідного цивілізаційного світу. Освітлено сучасні історіософські та історико-макросоціологічні концепції, виділено найбільш прийнятні, виходячи з специфіки даного дослідження. В роботі сформульовано характерні риси, базові характеристики Китайсько-Далекосхідного цивілізаційного світу та окреслено напрями подальших, поглиблених досліджень.

The article explored the genesis of the concept of "civilization" and civilized approach in the light of the need to understand the essence of Chinese civilization of the Far Eastern world.

Highlights contemporary and historical historiosophic, macrosociological concepts are highlighted in the most appropriate, based on the specifics of the study. In this paper we formulated the characteristics, basic characteristics of the Chinese civilization of the Far Eastern world and outlines the way forward, in-depth research.

У статті досліджено генезу понять «цивілізація» та цивілізаційного підходу через призму потреб розуміння сутності Китайсько-Далекосхідного цивілізаційного світу. Висвітлено сучасні історіософські та історико-макросоціологічні концепції й виокремлено найбільш прийнятні з позицій специфіки дослідження. В роботі сформульовано найбільш характерні риси, базові характеристики Китайсько-Далекосхідного цивілізаційного світу та окреслено напрями подальших, поглиблених досліджень.

Ключові слова: цивілізація, Китайсько-Далекосхідний цивілізаційний світ, соціальна онтологія, історична макросоціологія, габітус.

Нерівномірність розвитку цивілізацій, культур, окремих соціумів людство усвідомило ще за часів давнини. І хоча такі базові уявлення увійшли до наукового вжитку відносно недавно, ще Геродот, Фукидід, Тацит, Полібій, Сима Цянь, Флавій, Марцелін та інші відомі постаті у своїх історичних трактатах та хроніках тисячоліття тому вже звертали увагу на розквіт і піднесення одних країн та імперій, занепад і подальшу загибель інших. І вже тоді мислителі почали шукати відповіді на питання щодо сутності і причин історичної динаміки, усвідомлення її спрямованості, характерних рис соціально-історичних процесів.

Серед відомих цивілізаційних утворень, які існували протягом історичного періоду особливе місце посідає Далекосхідна цивілізація (Китайсько-Далекосхідний цивілізаційний світ) із системоутворюючим ядром у Китаї, єдина в світі, яка збереглася із давнини, в основному сформувалася ще 3-4 тис. років тому, а країни, що входять до цього цивілізаційного утворення (безпосередньо континентальний Китай, окрема провінція КНР Тайвань, Японія, Корея, В'єтнам, Сінгапур та, певною мірою, деякі інші) за останні десятиліття після довготривалого періоду самоізоляції, застою, занепаду, соціальних катаклізмів демонструють вельми позитивну соціально-економічну та політичну динаміку свого розвитку.

Метою цієї статті є спроба оцінити засадничі підвалини цієї цивілізації та накреслити (в термінах І. Локатоса) ключові моменти, контури, рамки дослідницької програми, спрямованої на усвідомлення сутності цього, в деякій мірі, цивілізаційного феномену. Для досягнення цієї мети передбачено дослідити генезу самого поняття «цивілізація» та цивілізаційного підходу через призму потреб розуміння сутності Китайсько-Далекосхідного цивілізаційного світу, дослідити сучасні історіософські та історико-макросоціологічні концепції й виокремити з них найбільш прийнятні з позицій специфіки даного дослідження, сформулювати найбільш характерні риси, базові характеристики цього цивілізаційного світу як основи подальших, поглиблених досліджень.

Один із перших понять «цивілізація» до наукового обігу ввів філософ А. Фергюсон (18 ст.), який під цим терміном мав на увазі стадію розвитку людського суспільства, що характеризується існуванням суспільних класів, а також міст, письменності та інших подібних явищ. Із зростанням популярності в кінці 19 – на початку 20 століття плюралістично-циклічного підходу до історії, під загальним поняттям «цивілізація» стали також розуміти й «локальні цивілізації».

Першим на цивілізаційні відносини через призму неєвропоцентричної самосвідомості вдалося подивитись російському вченому М. Данилевському, який у своїй книзі «Росія та Європа» (1869) протиставив до старіючої європейської цивілізації молоду слов'янську. Російський ідеолог панславізму вказував, що жодний культурно-історичний тип не може претендувати на те, щоб вважатись більш розвинутим, більш високим, ніж інші. Західна Європа у цьому сенсі не є виключенням [1]. У своїй книзі Данилевський, зокрема, виділяв серед інших культурно-історичних

типів («самобутніх цивілізацій»), що мають відношення до світового цивілізаційного розвитку і китайський культурно-історичний тип (розділ 4).

Наступною значною подією у становленні теорії локальних цивілізацій стала робота німецького філософа та культуролога О. Шпенглера «Присмерк Європи» (1918). Шпенглер виступив прибічником іншого погляду на світову історію – як на ряд незалежних одна від іншої культур, які переживають, подібно до живих організмів, періоди зародження, становлення та вмирання. Як і Данилевський, він виступає із критикою європоцентризму. Шпенглер взагалі, з певним презирством пише про Китай, про його історію та цивілізацію [2, 55].

Значно більш вагомий внесок у вивчення локальних цивілізацій зробив англійський історик та філософ історії А. Тойнбі. У своїй 12-томній фундаментальній праці «Осягнення історії» (1934-1961 рр.) британський вчений поділив історію людства на ряд локальних цивілізацій, які мають однакову, типову внутрішню схему розвитку. Поява, становлення та занепад цивілізацій характеризувався такими факторами, як зовнішній «божественний поштовх», виклик і відповідь, відхід та повернення. Він, зокрема, писав про те, що якщо всебічний давньокитайський шлях пошуку єдності можна прийняти за основу, то сучасний західний культ до межі ізольованого людства можна вважати чимось виключним та навіть патологічним [3, 185].

Від позицій європоцентризму фактично відійшов С. Хангінгтон. Його епохальна праця «Зіткнення цивілізацій» (1996 р.), одстоювала ідею багатополюсного «поліцивілізаційного» світу. Хангінгтон, зокрема, стверджує, що історія Китаю, його культура, звичаї, розміри, динамізм економіки та самоуява – усе це спонукає Китай зайняти гегемоністську позицію у Східній Азії [4, 151].

У другій половині 20 століття такі китайські філософи, як Чжан Лівен, Ду Веймін, Лю Шусян та інші активно вивчали історичні процеси із позицій своєрідного синтезу ідей конфуціанства та китайської інтерпретації марксизму, певної течії «нового неоконфуціанства». Особливо значний внесок у розвиток «китайської» методології філософії історії зробив Лян Шумін (1893-1988), який фактично обґрунтував власну «модернізацію» цивілізаційного підходу [5]. Слід зазначити, що творчість Лян Шуміна є недостатньо розглянута вітчизняними дослідниками і фактично являється певною «дослідницькою лакуною»

Концепції Данилевського, Шпенглера й Тойнбі були неоднозначно зустрінуті науковим співтовариством. Хоча їх праці вважаються фундаментальними роботами в сфері вивчення історії цивілізацій, їх теоретичні концепти зустріли серйозну критику. Одним із найбільш послідовних критиків цивілізаційної теорії виступив відомий російсько-американський соціолог П. Сорокін, який вказав, що найсерйозніша помилка цих теорій полягає у змішанні культурних систем із соціальними системами (групами), у тому, що сама назва «цивілізація» надається істотно різним соціальним групам та їх загальним культурам – то етнічним, то релігійним, то державним, то територіальним, то різним багатofакторним групам, а то навіть й конгломерату різних суспільств із притаманними їм «сукупним культурам», в результаті чого ані Тойнбі, ані його попередники не змогли назвати головні критерії вичленення цивілізацій, так само, як і їх точну кількість [6].

Російський вчений М. Крадін так писав про кризу теорії цивілізацій на терені пострадянських країн. Якщо у останній чверті 20 століття багато дослідників розраховувало, що впровадження цивілізаційної методології виведе вітчизняних теоретиків на передові рубежі світової науки, то зараз із подібними ілюзіями слід розлучитись. Цивілізаційна теорія була популярна у світовій науці півстоліття тому, зараз вона перебуває у критичному стані. Теорія цивілізацій найбільш активно розроблялась у останні десятиліття (як альтернатива європоцентризму) у країнах, що розвиваються та постсоціалістичних державах. У зв'язку з цим, на думку дослідника, важко не погодитись із точкою зору І. Валлерстайна, який охарактеризував цивілізаційний підхід як «ідеологію слабких», як форму протесту етнічного націоналізму проти розвинутих країн «ядра» сучасної «світ-системи» [7, 314-324].

Як найважливіший попередник світ-системного підходу, який заклав його основи зазвичай розглядається Ф. Бродель, представник відомої французької «історичної школи аналізів». Розглянемо коротко деякі провідні світ-системні концепції та підходи.

Підхід Ф. Броделя. Бродель писав про «світ-економіку», яка взаємопов'язує усі суспільства. В неї є свій центр (зі своїм «над містом»; у 14 ст. ним була Венеція, пізніше центр перемістився до ключових міст Фландрії та Франції, а звідти у 20 ст. – до Нью-Йорку), другорядні, проте розвинуті суспільства та периферія. При цьому торгові комунікації пов'язують різні регіони та культури у єдиний макроекономічний простір [8].

Підхід І. Валлерстайна. Найбільш розповсюджена версія світ-системного аналізу розроблена І. Валлерстайном. Згідно Валлерстайну, сучасна світ-система зародилась у т.зв. «довгому 16 столітті» (приблизно 1450-1650 рр.) і поступово охопила собою увесь світ. До того часу у світі одночасно співіснувала множина світ-систем. Ці світ-системи Валлерстайн поділяє три типи: мінісистеми, світ-економіки та світ-імперії. Мінісистеми були характерні для первісного суспільства, вони базуються на відносинах взаємообміну. Для складних аграрних суспільств характерні світ-економіки та світ-імперії. Світ-економіки представляють собою системи суспільств, об'єднаних

тісними економічними зв'язками, які виступають як певні еволюційні одиниці, проте не об'єднані в єдине політичне утворення. Світ-імперії характеризуються стягуванням податків (дані) з провінцій та захоплених колоній. Відповідно до поглядів Валлерстайна, усі докапіталістичні світ-економіки рано чи пізно перетворювались у світ-імперії через їх політичне об'єднання під владою однієї держави [9].

Підхід А. Г. Франка. Від цього значно відрізняється варіант світ-системного аналізу, розвинутий А.Г. Франком. Франк звертає увагу на те, що твердження про можливість одночасного існування у світі десятків і сотень «світ-систем» у значній мірі унеможлиблює саме поняття світ-системи. Відповідно А.Г. Франку, мова має йти лише про одну світ-систему, яка виникла не менше 5000 років тому, а згодом через численні цикли експансії та консолідації охопила собою увесь світ. У ході еволюції світ-системи її центр неодноразово переміщувався. До свого переміщення у 19 столітті спочатку до Європи, а потім до Північної Америки цей центр багато століть знаходився у Китаї. У зв'язку із цим піднесення Китаю, яке спостерігається останнім часом, Франк інтерпретує як початок повернення центру світ-системи у її «природне» місце після короткочасної європейсько-північноамериканської «інтерлюдії» [10]. Таке бачення, на нашу думку, становить особливий інтерес.

Натомість, у контексті подальшого теоретичного усвідомлення світ-системного підходу, Дж. Аррігі пише, що коли глобалізація активно перетворювала світ, північноамериканська макросоціологія була сама трансформована появою двох нових теоретичних шкіл. Перша з них отримала організаційне закріплення як Секція порівняльної та історичної соціології, а друга – Секція політичної економії світ-систем Американської соціологічної Асоціації. [11, с. 60].

Як вважає відомий російський філософ та соціолог М. Розов, історична макросоціологія – міждисциплінарна область досліджень, у якій шляхом використання об'єктивних методів соціальних наук вивчаються механізми, закономірності крупних та довготривалих процесів і явищ, таких як виникнення, динаміка, трансформація, взаємодія, загибель суспільств, держав, світових систем та цивілізацій [12].

Історична макросоціологія відповідає на традиційні для філософії історії питання про структуру, спрямованість, закономірності, рух історії, проте не на філософському, а на науковому, теоретичному рівні. Пізнавальні методи та засоби історична макросоціологія запозичує із широкого спектру соціальних наук: соціології, політології, геополітики, кроскультурних досліджень, економічної історії, етнології, історичної демографії тощо, та, одночасно розвиває власні, специфічні підходи.

Фахівець зазначає, що в даний час намічається процес переведення проблем субстанціональної філософії історії (не про історичні тексти, а про структуру, динаміку, спрямованість самої соціально-історичної динаміки) із рангу філософських у статус науково-прикладних: макросоціологічних та теоретико-історичних. Завершиться цей процес тільки за умов інституалізації відповідних дисциплін або на соціологічних факультетах (що вже відбувається, як вже йшлося вище, у США), або на історичних факультетах провідних університетів та відповідних спеціалізованих науково-дослідних установах.

М. Розов створив власну інтерпретацію соціально-історичної онтології, яка, на наш погляд є досить продуктивною у сучасних умовах, з урахуванням потреб дослідження локальних цивілізацій та світ-системного аналізу загалом. Відповідно до поглядів М. Розова, найбільш складною є структура соціетального підпростору, який поряд із “шарами” – універсальними фазами розвитку суспільств (К. Маркс, Д. Белл, У. Ростоу, І. Дьяконов) має також множини часткових типів-аттракторів (М. Вебер, І. Пригожин) у кожному шарі, “башти” світ-імперій та світ-економік (Ф. Бродель, І. Валлерстайн, К. Чейз-Данн, С. Сандерсон), які об'єднують суспільства із різних шарів, й, в кінці-кінців, складені із цих світосистем й меморіальних відбитків минулих суспільств “комети” цивілізацій (А. Тойнбі, К. Квіглі) [12].

У “актуальній цивілізації” завжди є своя ієрархія, на вершині якої знаходиться суспільство-домінант, яке взяло (відвоювало) основний “вантаж”, честь та привілеї відтворювати старі культурні зразки, породжувати нові та розповсюджувати ті та інші.

До культурного ядра Західної цивілізації (де 4-5 європейських країн є паритетними домінантами) входять цінності свободи, власності, права, демократії, духу змагання, раціональності, критичності).

До культурного ядра Південно-Азійської цивілізації (де монопольний домінант – Індія) входять уявлення про карму, переселення душ, майю, шляхи удосконалення та кастовий поділ.

До культурного ядра Далекосхідної цивілізації (де монопольний домінант – Китай) входять специфічний патерналізм із реальним піклуванням “старших” про “молодших”, освіченість-залученість із особливою роллю символів та ритуалів, стиль мислення за аналогією (особливо із предметами природи). Аналогічним чином можна окреслити ядро інших цивілізацій.

Зазначимо, що цивілізаційна система не є чимось нерухомим. Вона розвивається, проходить ряд стадій: народження, розквіт, розпад і загибель. Характер розвитку багатоваріантний та плюралістичний. Протягом історичного періоду існувало та існує множина цивілізацій та систем

цивілізацій, які мають неповторний вигляд та яскраві характерні риси. Одні руйнувались або їх руйнували, інші виникали на їх уламках, засвоюючи минулу спадщину. Яка тривалість існування цивілізації? Одноставної думки з цього приводу не існує, хоча були висловлені різні гіпотези. Проте, попри усі розбіжності в методології оцінки тривалості активного життя цивілізації, більшість авторитетних авторів вважають, що їх життєвий цикл не має перевищувати півтора тисячоліття. Усі цивілізаційні утворення в силу тих чи інших причин припинили своє існування, а ті, що існують, є відносно молодими в межах "історичної шкали". За єдиним виключенням – цивілізаційна система, центром якої є Китай. Засадничі підвалини цієї системи були сформовані ще понад три тисячоліття тому і незважаючи на численні війни, соціальні катаклізми, стихійні лиха тощо, країни, що входять до цієї системи за останні десятиліття демонструють значне економічне зростання і покращання стандартів в багатьох сферах соціального буття.

Перш за все, слід визначити та окреслити межі цієї системи. Ми підтримуємо думку відомого вітчизняного філософа та історика Ю. Павленко про існування Китайсько-Далекосхідного цивілізаційного світу із домінуючим ядром у Китаї у складі Китайсько-Далекосхідної та Японсько-Далекосхідної цивілізації [13]. Таке трактування значною мірою узгоджується із підходом в рамках окресленого вище світ-системного аналізу та його окремих різновидів. Це також кореспондує із думкою С. Хангтінтона, який визначив, зокрема, Китай, як реального антагоніста та протиположності Заходу, а також із вже озвученою думкою А.Г. Франка про повернення історичного цивілізаційного центру на Далекий Схід.

Актуальною задачею, на наш погляд, є пошуки характерної риси, визначального параметру, основоположного принципу, який сприяв тисячолітній життєстійкості та життєздатності цього цивілізаційного світу. На таку роль можуть претендувати такі концепти як "асабія" Ібн Халдуна, "моральна сила" Е. Дюркгейма, "харизма" М. Вебера, "пасіонарність" Л. Гумільова, "висока емоційна енергія" Р. Коллінза, "різома" Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі й інші. Аналіз цих понять, виходячи із мети максимально об'єктивної оцінки феномену Китайсько-Далекосхідного цивілізаційного світу, є самостійним, достатньо складним завданням і не розглядається у даній статті, виходячи із обмежень на її обсяг. Зазначимо лише, що на нашу думку, в якості такого загального принципу можна вважати підхід постструктураліста П. Бурд'є (1930-2002 рр.), який підпадає під поняття «габітус» - систему стійких придбаних за віки потенційних можливостей, які реалізуються окремими індивідами, їх групами, соціумом в цілому [14].

Відомо, що Китайсько-Далекосхідний цивілізаційний світ зародився у плодючих долинах нижньої течії китайських річок Хуанхе та Янцзи. Згодом це "цивілізаційне ядро" почало здійснювати поступовий різноплановий вплив на сусідні території та країни. Серед засадничих релігійно-філософських та етичних вчень особливої ролі і значення у цьому процесі відіграло в першу чергу - конфуціанство, а також, даосизм, а крім того, із початку нової ери, - ще й китайська версія північного буддизму махаяни. Тисячолітній творчий синтез цих та інших традиційних вчень створив світогляд, морально-етичні імперативи, в деякому сенсі унікальні і такі, що не мають рівноцінних аналогів у "західному світі".

На основі дослідження значної кількості літературних джерел, наприклад [15-18], та власних пошуків, можна сформулювати деякі характерні риси Китайсько-Далекосхідного цивілізаційного світу, які в комплексі заклали "синергетичний ефект", сприяли формуванню своєрідного габітусу далекосхідного соціуму у довгостроковому вимірі:

- культуру мислення на Далекому Сході в цілому можна охарактеризувати як діалектичну, циклічну, холістичну, світогляд реляційного спрямування, орієнтація на синтетичне, а не на аналітичне, диференційоване сприйняття світу;
- усталена за тисячоліття у населення уява про власне суспільство, соціум, державу, культуру, цивілізацію в цілому як серединну імперію, піднебесну, центр світу у протиположності до інших, якщо не варварських, то другорядних, менше розвинутих народів, своєрідний «світогляд центру»;
- політична спрямованість традиційної філософії, яка в першу чергу задовольняла потреби державотворення, побудови ефективної системи управління, формування стратегічних орієнтирів на перспективу;
- повага до держави, влади, правителів, права, намагання дотримання існуючих нормативів та суспільного порядку, лояльність до колективних цінностей будь-якого порядку;
- у Китаї та країнах-сусідах людина із її здібностями була поставлена на одну сходинку із діючими силами природи – Небом і Землею, у протиположності до Заходу із його орієнтацією на волю Творця;
- конфуціанці та постконфуціанці наполягають на визнанні за найвищу цінність не егалітаризм, рівність, а ієрархію, підпорядкування молодших старшим, відносини типу «патрон-клієнт»;
- особистість у конфуціанстві виступає підпорядкованою суспільній системі і виходить у своїй практичній поведінці не із своїх власних потреб і уподобань, а із соціальних вимог і обов'язків;
- у конфуціанському та постконфуціанському суспільстві головна увага приділяється не індивідуумам як таким, а відносинам між ними. Роль індивідуальності тісно пов'язана з поняттям

колективної особистості, де індивідуальність формується через членство у конкретній соціальній групі;

- орієнтація на колективістські, традиційні, в першу чергу, сімейні цінності, повага до старших членів сім'ї, авторитет старійшин;

- пріоритет обов'язків та зобов'язань особистості на Сході, верховенство етики та моралі на протизагу пріоритету права на Заході. Це, зокрема, призводить до солідаризації східних суспільств і «атомізації» західних;

- наявність багатовікової традиції сумлінної праці та трудової етики в цілому, повага до праці і її результатів, незалежно від об'єкту застосування здібностей людини.

- традиційно високий авторитет освіти, вчителя, мислителя, педагога;

- наявність багатовікового «соціального ліфту» коли людина завдяки рівню освіти і конкурсному відбору потенційно могла потрапити до найвищих суспільних верств, рангів, незалежно від її походження та майнового стану;

- наявність на генетичному рівні достатньо високого «мобілізаційного» потенціалу населення завдяки тисячоліттям війн, боротьбою із нищівними стихійними лихами, зведення циклопічних інженерних споруд тощо;

- релігійна віротерпимість, синкретизм, властивість дотримуватись одночасно декількох релігійно-філософських та ідеологічних доктрин, зберігаючи при цьому власне традиційне «світоглядне ядро»;

- інші ознаки (наприклад, споглядальність, традиційні навички психофізичної та медитативної практики, саморегуляції особистості в екстремальних умовах тощо).

Таким чином, за період формування історичної та історико-філософської думки накопичено значний науковий доробок, який був спрямований на спроби пояснення динаміки та закономірностей всесвітньої історії у глобальному та локальних вимірах, наприклад, стосовно окремих народів, спільнот, країн. Це, зокрема, призвело до появи та інституалізації самого терміну "цивілізація", створення цивілізаційного, а, згодом, світ-системного підходів.

Серед цивілізаційних утворень особливе, унікальне місце посідає Китайсько-Далекосхідний цивілізаційний світ із системоутворюючим ядром на території сучасного континентального Китаю. Усі інші цивілізації давнини (за винятком, можливо, індійської) існували достатньо обмежений історичний період, а згодом, завдяки дії зовнішніх та внутрішніх чинників, припинили своє існування, були завойовані представниками інших цивілізацій, асимілювались тощо. Натомість, засадничі принципи Китайсько-Далекосхідного цивілізаційного світу в основному були сформовані ще 3-4 тис. років тому; країни, які в наші часи входять до цього цивілізаційного світу після довготривалого періоду занепаду, самоізоляції, іноземних завоювань і т.і., останніми десятиліттями знов демонструють соціально-економічне піднесення, ренесанс давньої культури, ідеології, філософської думки, державотворчих процесів тощо. Це, серед іншого, обумовлює нагальний інтерес до цього фактично соціального феномену дослідників самих різних наукових напрямів і спеціалізацій провідних наукових центрів із багатьох країн світу, включаючи й Україну.

Розглянуті у статті концепції та підходи або їх значущі елементи щодо усвідомлення сутності цивілізаційних процесів у тому чи іншому сенсі можуть слугувати основою для формування у подальшому нової парадигми історіософських, теоретико-історичних та макросоціологічних розвідок у Китайсько-Далекосхідного цивілізаційного світу, виходячи із розуміння міждисциплінарного, мультидисциплінарного та трансдисциплінарного характеру сучасних досліджень, поліпарадигмальності, одночасного існування різних, іноді протилежних поглядів на смисл тих самих соціальних явищ і процесів. Серед таких підходів особливо слід відмітити світ-системне бачення розвитку цивілізацій, гамму макросоціологічних підходів, в першу чергу, таких, які зорієнтовані на з'ясування сутності й закономірностей соціально-історичних процесів. Ключове місце тут посідає історична макросоціологія – міждисциплінарна галузь досліджень, у якій (М. Розов), шляхом застосування об'єктивних методів соціальних наук вивчаються механізми й закономірності масштабних та довготривалих історичних процесів і явищ, таких як виникнення, динаміка, трансформації, взаємодія, загибель суспільств, держав, світових систем та цивілізацій.

Виходячи із актуальності питань усвідомлення підвалин унікальної життєстійкості, життєдіяльності, тривалості безперервного існування Китайсько-Далекосхідного цивілізаційного світу, у статті визначено характерні його риси, окреслено контури його «габітусу». Ці ознаки, однак, не вичерпують усього їх потенційного набору, проте, підлягають подальшому поглибленому осмисленню і узагальненню в межах фундаментальних історико-філософських і соціально-філософських студій, виявлення базових, значущих факторів історичної динаміки. Вони також можуть бути актуальними при проведенні світ-системних компаративних досліджень, аналізі генезису локальних цивілізацій тощо.

Одночасно слід зазначити, що філософські проблеми ніколи не зможуть бути зведені до науково-прикладних. Серед таких проблем можна виокремити питання про свободу волі в процесі творення історії, смисл історії, її існування, мету, зв'язок із суспільними цінностями, смислами окремих епох і подій, можливою спрямованістю майбутнього розвитку тощо. Ця проблематика,

зокрема, є пошуковою сферою, інтенційністю соціальної онтології. Створення нової соціальної онтології, виходячи із сучасних уявлень про сутність формування й динаміки соціуму, є також достатньо актуальним дослідницьким орієнтиром на початку третього тисячоліття нової ери.

Література

1. Данилевский Н.Я. Россия и Европа. – М.: Историко-литературный архив, 1991. - 670 с..
2. Шпенглер О. Закат Европы. – М.: Наука, 1993 – 730 с.
3. Тойнби А. Дж. Исследование истории: Цивилизации во времени и пространстве / Арнольд Дж. Тойнби; пер с англ. К.Я. Кожурина. – М.: АСТ МОСКВА, 2009. – 863 с.
4. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций С. Хантингтон; Пере с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. - 603 с.
5. Калкаева А.Б. Философия истории Лян Шумина. – Автор. дисс. канд. филос наук., М, 2003. – 22 с.
6. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество. / Общю ред.. сост. и предисл. А.Ю. Согомоева. – М.: Изд-во политической литературы, 1992. – 544 с.
7. Альтернативные пути к цивилизации: Кол. монография / Под ред. Н.Н. Крадина, А.В. Коротаева, Д.М. Бондаренко, В.А. Лынши. - М.: Логос, 2000. - 368 с.:
8. Braudel F. *Civilisation matérielle, économie et capitalisme. XV-XVIIIe siècle.* 3 vol. P., 1979 (Рус. пер.: Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм. XV-XVIII в. Т. 1-3. М., 1986-1992).
9. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / Пер. С англ. П.М. Кудюкина под общей редакцией Б.Ю. Кагарлицкоко. СПб.: Университетская книга, 2001. – 416 с.
10. Frank A.G., Gills B.K. *The Five Thousand Year World System in Theory and Practice // World System History: The Social Science of Long-term Change / Ed. by R.A.Denemark, J.Friedman, B.K.Gills, G.Modelski. . L.; N.Y., 2000. . P. 3.-23.*
11. Арриги Дж. Глобализация и историческая макросоциология // Прогнозис. — 2008. — № 2. – С. 57-72.
12. Розов Н.С. Философия и теория истории. Книга 1. Прологомены. М., Логос, 2002. – 456 с.
13. Павленко Ю.В. История мировой цивилизации. Философский анализ. – К.: Феникс, 2002. – 760 с.
14. Бурдьё Пьер, Социальное пространство: поля и практики: Пер. с фр. / Сост., общ. ред. пер. и послесл. Н.А. Шматко. - СПб. : Алетейя; М. : Институт экспериментальной социологии, 2005. - 576 с.
15. Васильев Л.С. Проблемы генезиса китайской цивилизации. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1976. – 368 с.
16. Ганчев П. Возрождающийся гигант: цивилизация и философия древнего и современного Китая / Петко Ганчев; пер. с болг. О.В. Бекасовой. – Мн.: БГУ, 2006. 391 с.
17. Гране М. Китайская мысль от Конфуция и Лаоцзы. Марсель Гране; пер. с фр. В.Б. Иорданского . М.: Алгоритм, 2008. – 528 с.
18. Цивилизационная структура современного мира. / Цивилизация Востока в условиях глобализации. Книга 2 Китайско-дальневосточный цивилизационный мир и африканская цивилизационная сущность. Глобальные трансформации и уроки для Украины [под. ред. Ю.М. Пахомова и Ю. В. Павленко; ИММО НАН Украины]. – К.: Наукова думка; проект «Наукова книга», 2008. – 640 с